

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-36>

УДК 330.342+327.37

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СВІТОВОГО РИНКУ ОЗБРОЄНЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ МИРУ І ДЕМІЛІТАРИЗАЦІЇ

CURRENT TRENDS OF THE WORLD ARMS MARKET AND PROSPECTS FOR SOLVING THE GLOBAL PROBLEM OF PEACE AND DEMILITARIZATION

Кім Тетяна Іванівна

кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3825-2564>

Кім Олексій Олексійович

кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3851-1626>

Рахматіллаєва Каміла Баходіржонівна

студентка,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9956-7343>

Kim Tetiana, Kim Oleksii, Rakhmatillaeva Kamila
V. N. Karazin Kharkiv University

У статті узагальнено найбільш важливі з авторської точки зору сучасні тенденції світового ринку озброєнь з огляду на можливості та перспективи розв'язання глобальної проблеми миру і демілітаризації. Зокрема, зростання витрат на розвиток військової сфери веде до скорочення можливостей у соціальній та екологічній сферах. В процесі аналізу статистичних даних у сфері виробництва і продажу озброєнь у світі, наданих Стокгольмським міжнародним інститутом дослідження миру (СІПРІ), здійснено групування даних за країнами походження, а метод діаграм дозволив виявити тенденції військового виробництва і продажу зброї 100 найбільших компаній світу. Системний підхід використаний для уявлення комплексу аспектів глобальної проблеми миру і демілітаризації. Концентрується увага на економічному аспекті, зокрема, проведено аналіз даних світового ринку озброєнь, результатом якого стало опис динаміки продажів за останні 20 років та сучасної географічної структури цього ринку. Зроблено висновок щодо щорічного сталого зростання військових витрат з 2015 р., а також виробництва і продажів зброї, які не залежать від щорічних економічних коливань і навіть не відчули впливу пандемії Covid-19. Попри відповідного спаду обсягу загального експорту в провідних країнах обсяги експорту зброї зросли. Також вказується, що сучасне виробництво зброї є концентрованим, а світовий ринок озброєнь є монополізованим. Безпрецедентно великою є частка продажів компаній зі США. Вплив економічної мотивації як зацікавленості приватних компаній у зростанні виробництва і продажу зброї заради прибутку оцінюється як значний, а отже застосовуються усі засоби маркетингу для просування зброї на ринки. Стверджується, що наразі спостерігається зростання мілітаризації через високу міжнародну напруженість у світі, отже існує невизначене відстрокування вирішення глобальної проблеми миру та демілітаризації. Пропонується надалі вдосконалити методологію дослідження можливостей розв'язання цієї глобальної проблеми.

Ключові слова: військові витрати, виробництво і продаж зброї, світовий ринок озброєнь, мілітаризація світової економіки, концентрація виробництва озброєнь, монополізація ринку озброєнь, глобальна проблема миру і демілітаризації.

The article summarizes the most important modern tendencies of the global arms market from the author's point of view, considering opportunities and prospects for finding a solution to global issue of peace and demilitarization. In particular, it is emphasized that an increase in military spending heavily restricts opportunities for reaching sus-

tainable development goals which are formulated by the UN. This correlation is regarded as a lost opportunity to establish continuous progress in social and environmental areas. In the process of analyzing statistic data provided by the Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) on the global production and sales of arms, grouping of data by years was carried out with the calculation of annual growth for the period 2002-2020 and by country of origin in 2020. The diagrams illustrate the dynamics and geographical structure of the arms market and made it possible to determine trends in the dynamics of military production and arms trade of 100 largest companies in the world in this period. The systems approach is used to present a set of aspects of the global problem of peace and demilitarization. The article is primarily concerned with economic aspects, namely the analysis of data on the global arms industry. The dynamics of sales in the last 20 years and a geographical structure of the market are thus described. A conclusion is made about steady annual growth of military spending since 2015, as well as the growth in the volume of production and sales of weaponry, which has proved to be independent from economic fluctuations and effects of the COVID-19 pandemic. Despite a corresponding decrease in the general export volume around the world, arms exports have increased. It is also pointed out that modern arms production is concentrated, and the world arms market is monopolized. Most sales are carried out by less than 80 companies in 5 countries and an unprecedentedly high share of sales belongs only one of them – the USA. The influence of private companies' economic interest in developing the arms industry for profit is assessed as significant. Their activities include the widespread use of all means and methods of marketing to further promote weapons to markets. It is argued that currently there is an increase in the militarization of national economies and the world economy as a whole due to high international tensions in the world. The main reason for the aggravation of international relations is the competition for natural resources and markets for finished products. At the same time, it is noted that the production of weapons is carried out using the latest technologies, which stimulates demand in the world market. It is proposed in further studies to improve the methodology for studying the possibilities of solving this global problem. It is necessary to study not only economic, but also other aspects of the problem of peace and demilitarization.

Keywords: military spending, production and sales of arms, global arms market, global militarization, concentration of arms production, monopolization of the arms market, global issue of peace and demilitarization.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Протягом усього існування людства результати господарської діяльності мирного населення і територія, на якій відбувалось творення людських благ, завжди знаходились у полі зору войовничих племен, сусідніх феодалів, імперців та ідеологічних (релігійних або політичних) супротивників. Військова історія стверджує, що впродовж 55 століть людство пережило 15 тис. війн, що забрали 3,6 млрд. людей, відносно мирних років за цей час можна нарахувати менш як 300. Загальну вартість знищених цінностей можна уявити у вигляді золотого кільця навколо кола Землі шириною 156 і висотою 10 метрів [1].

Світові військові витрати незмінно зростають з 2016 р., незважаючи на щорічні економічні коливання і вплив пандемії Covid-19. Їх загальносвітова сума у 2021 році досягла 2113 мільярдів доларів США, уперше сягнувши 2 трильйони доларів. Це становить 2,2% частку світового валового внутрішнього продукту (ВВП). У перерахунку на 1 особу військові витрати становлять 268 доларів США на особу. У середньому по країнах світу в 2021 р. витрати на збройні сили дорівнювали 6% від державних витрат, що менше від рівня 2012 р. (6,6%) [2].

За думкою фахівців Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру (СІПРІ), яку ми цілком поділяємо, 2 трильйони

доларів, витрачених на збройні сили, є втраченими можливостями для досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР) [3], наприклад на цілі, пов'язані з послабленням тенденції зміни клімату. ООН вважає надмірними сьогоднішні військові витрати і закликає країни до їх термінового скорочення на користь збільшення інвестицій у соціальну інфраструктуру та безпеку людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В наукових дослідженнях Матюшенко І. Ю., Гонак І. М., Купріянової висвітлені потенціал виробництва та експорту ВПК у світі та в Україні. Наукові дослідження Сохацького О. присвячені аналізу військових витрат, обґрунтуванню необхідності розвитку військової економіки, її оптимальної інтегрованості в господарський комплекс національної економіки, раціоналізації структури військових витрат [4]. В дослідженнях Жирохова М. та Максимчук М. висвітлені важливі структурні зміни у розвитку військового виробництва, зокрема зростання приватної власності в оборонній промисловості України [5]. В роботах вітчизняних авторів Кім Т. І., Українець Ю. М. є спроба узагальнити закономірності (передумови та фактори) посиленого розвитку ВПК в сучасній світовій економіці [6]. Широкий спектр даних з виробництва та продажу зброї у світових масштабах надає Стокгольмський міжнародний інститут дослідження миру (СІПРІ) на основі аналітико-оцінкових методик, зокрема

такі автори, як Tian N., Liang X., Lopes da Silva D., Marksteiner A. [2; 7; 9].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Недостатньо розробленим є питання розвитку ВПК в сучасній глобальній системі з огляду загроз життю і перспективам розвитку людства в умовах зростання військового сектору, з огляду на необхідність вирішення глобальної проблеми людства - проблеми миру і демілітаризації. Авторами здійснено аналіз статистичних даних у сфері виробництва і продажу озброєнь у світі, групування і графічний метод виявлення тенденцій на основі даних щодо військового виробництва і продажу зброї 100 найбільших компаній світу. Системний підхід використаний для уявлення багатоаспектності глобальної проблеми миру і демілітаризації. В статті зконцентровано увагу на економічному аспекті, зокрема проведено аналіз даних світового ринку озброєнь, результатом якого стало узагальнення динаміки продаж за останні 20 років та сучасної географічної структури цього ринку.

Формулювання цілей статті. На основі аналізу виробництва і продажу зброї найбільшими компаніями світу узагальнити основні уявлення про світовий ринок озброєнь, сучасні тенденції у світовій військовій сфері та перспективи вирішення проблеми миру і демілітаризації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Доводиться визнати, що в наш час фантастичних технологічних перетворень, розширення можливостей зростання творчого потенціалу людства, міжнародного співробітництва і досягнення всезагального добробуту рішення національних, політичних, економічних та інших задач усе ще вирішуються засобами збройного насильства, яке здатне за короткий час знищити цінності, що створювалися десятиліттями, зруйнувати і забрати життя людей. Від початку створення у 1945 р. Організації Об'єднаних Націй з метою підтримки міжнародного миру і безпеки світова спільнота так і не досягла порозуміння і єдності в питанні відмови від насильницьких засобів вирішення міжнародних конфліктів, а лише оголосила проблему мира і демілітаризації глобальною. Натомість сьогодні ми є свідками ускладнення цієї проблеми, її загострення на тлі зростання витрат на наукові розробки на замовлення військових, модернізоване виробництво та продаж озброєнь. Тобто перспектива вирішення проблеми миру і демілітаризації наразі не пов'язується

власне з демілітаризацією і досягненням безпеки і миру.

В новій доктрині миротворчості ООН підкреслюється «мала вірогідність стабільності миру» через те, що «різке зростання авторитаризму, зростаюча сек'юритизація і обмеженість прав і свобод, зростання витрат на озброєння і зменшення прихильності до роззброєння, посилення нерівності разом з екологічною деградацією і багаторівневими наслідками надзвичайної кліматичної ситуації, вірогідно, віщують подальше поширення насильницьких конфліктів в усьому світі» [8]. До переліченого набору умов-факторів загострення проблеми миру у світі слід додати загострення конкурентної боротьби за ринки та ресурси.

Складність вирішення проблеми миру і демілітаризації детермінується її багатоаспектністю. В узагальненому вигляді найбільші ризики пов'язані з такими аспектами, як: соціально-психологічний, зокрема, світоглядний; економічний, зокрема, природно-ресурсний, інноваційно-інвестиційний; науково-дослідницький, зокрема, використання нових технологій; інституційний; зовнішньополітичний; духовно-моральний аспект.

Економічний аспект глобальної проблеми миру і демілітаризації характеризують такі сучасні тенденції як: інтегрування військового сектору в господарський комплекс національної економіки, його розгалуженість, структурування і адміністрування, функціонування глобального ринку озброєнь, зростання попиту і відповідно обсягу виробництва і торгівлі зброєю, висока прибутковість і інвестиційна привабливість, розвиток приватного сектору виробництва і торгівлі зброєю, широке використання маркетингових засобів просування продукції ВПК на внутрішній та зовнішні ринки.

Із оборонної галузі ВПК став системостворюючою сферою, через перехід від державно контрольованої у переважно приватну власність [5], став звичайним розгалуженим бізнесом зі своїми рекламними компаніями, виставками, де країни демонструють технічні, цінові, тактичні переваги своєї зброї заради отримання замовлення від зацікавлених представників бізнесу, державних і приватних структур. Бізнесом дуже інвестиційно привабливим і інноваційно-спрямованим. Слід усвідомити й іншу сторону бізнесу: не лише попит стимулює пропозицію (ріст виробництва і продажу зброї), а й пропозиція породжує попит (особливо новотехнологічна зброя, діє аналогічно зростанню попиту на усе більш нові

моделі iPhone, iPad тощо). Чи можливо наблизитися до вирішення проблеми миру і демілітаризації за таких умов?

За оцінками Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру (СІПРІ), загальна вартість світової торгівлі зброєю у 2019 р. склала не менш як 118 млрд. дол. США. Разом з тим 25 провідних компаній світу, що виробляють зброю та надають військові послуги, у 2019 р. здійснили обсяг продажів на 361 млрд. дол. США. У цьому списку 12 компаній є американськими (США), 8 – європейськими, 4 китайськими та 1 належить ОАЕ, причому 5 останніх базуються у США. Серед усіх країн найбільшими постачальниками зброї у 2016-2020 рр. були США, Росія, Франція, Німеччина і Китай, на які сукупно приходилось 76% від загального обсягу експорту основних озброєнь, зокрема на США – 37%, що на 15 % більше, ніж у попередньому 2018 році. 99% усього світового експорту зброї належить 25 провідним країнам – постачальникам зброї [9].

Кожного року СІПРІ оцінює продажі зброї 100 найбільших компаній, які займаються озброєннями та військовими послугами (топ-100 SIPRI). У 2020 р. їх обсяг досяг 531 мільярда доларів. Попри скорочення світового ВВП на 3,1% у 2020 р. через пандемію Covid-19 виробництво озброєнь зросло, і зріс сукупний продаж зброї сотні найбільших компаній (табл. 1, рис. 1).

Дані за кожен рік стосуються компаній, які входили до 100 найбільших компаній за цей рік. У період з 2014 по 2015 рік у загальних

продажах зброї в 100 найбільших компаніях стався стрибок через включення китайських компаній [10].

Таблиця 1 і рисунок 1 показують стале зростання загального обсягу продажів зброї, починаючи з 2015 р. після попереднього п'ятирічного спаду. Тобто з 2015 р. розпочався черговий виток зростання обсягу продажів найбільшими збройними компаніями світу, яке не зупинилося навіть під впливом пандемії COVID-19.

Таблиця 2 і рисунок 2 демонструють географічну структуру світового ринку озброєння на основі аналізу продажів 100 найбільших збройових компаній світу. Співствлення продажів зброї 45 найбільших американських спеціалізованих компаній з товарним експортом США за 2019 і 2020 роки показує, що попри спад товарного експорту за цей період з 1 644 276 220 783 дол. США до 1 430 253 623 489 дол. США [11] в поточних цінах відповідно, тобто спад на 13,01%, частка відповідних продажів зброї зросла з 17,97% до 21,4%. Аналогічне співставлення по рф показує, що при падінні обсягу товарного експорту з 422 777 млн. дол. США у 2019 р. до 336 394 млн. дол. США до 2020 р., тобто на 20,43% [12] частка продажу зброї найбільшими її спеціалізованими 9 компаніями також зросла з 6,23% до 9,07% відповідно.

При зростанні товарного експорту Китаю з 2 498 569 865 637 дол. США у 2019 до 2 590 600 666 465 дол. США у 2020 р., тобто на 3,68% [13] частка продажів найбільших 5 спеціалізованих китайських компаній становила

Таблиця 1

Загальний обсяг продажів зброї 100 найбільших компаній світу в 2002–2020 рр.

Роки	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Поточні ціни, млрд дол. США	201	239	277	293	316	349	392	405	420	420
Приріст, %		18,9	16,0	5,7	7,7	10,6	12,2	3,3	3,9	-0,1
Постійні ціни 2020, млрд дол. США	297	324	356	365	382	399	427	456	456	463
Приріст,%		9,3	9,7	2,7	4,6	4,4	7,1	6,8	1,5	-5,2
Роки	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	-
Поточні ціни, млрд дол. США	405	406	398	428	441	458	484	518	531	-
Приріст, %	-3,5	0,3	-2,1	7,7	2,9	3,8	5,9	6,9	2,4	-
Постійні ціни 2020, млрд дол. США	419	410	397	454	471	476	491	524	531	-
Приріст,%	-4,4	-2,2	-3,2	14,3	3,9	1,0	3,1	6,7	1,3	-

Джерело: база даних збройової промисловості SIPRI, отримано в грудні 2021 року

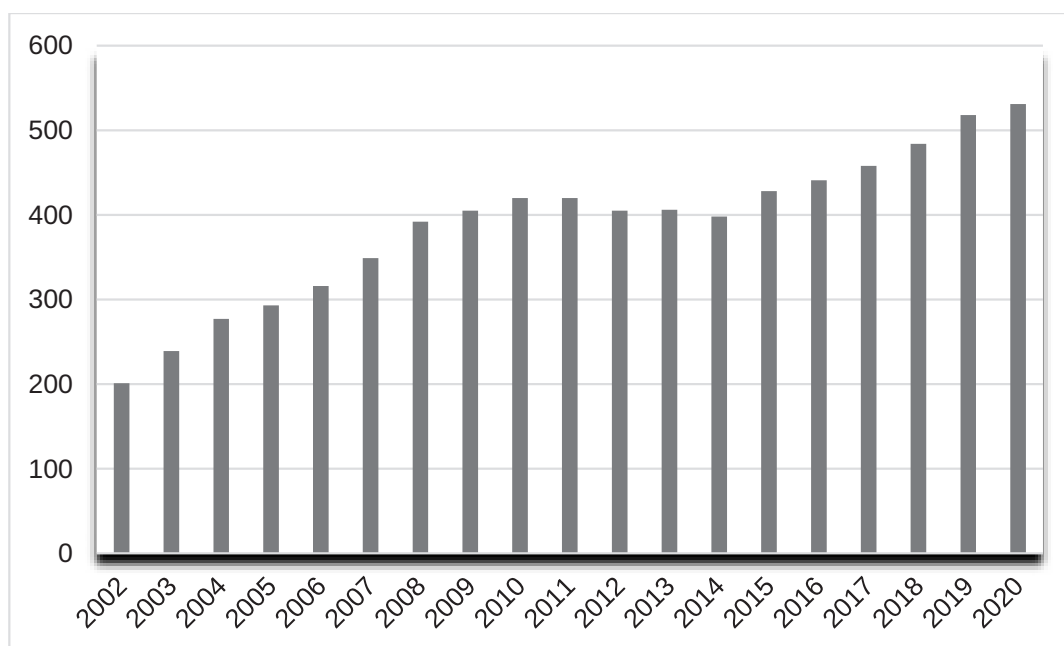

Рис. 1. Загальний обсяг продажу зброї 100 найбільших компаній світу в 2002–2020 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними [10]

Таблиця 2

Обсяг продажу зброї 100 найбільших компаній світу за країнами походження у 2019 та 2020 рр.

Країна	Кількість компаній в країні	Обсяг продажу зброї, млн дол. США		Приріст, %	Частка від загального обсягу в 2020 р., %
		2019	2020		
США	45	295551	306040	3,54	55,17
Китай	5	63840	66750	4,56	12,03
Велика Британія	8	35740	38500	7,72	6,94
РФ	9	30520	26360	-13,63	4,75
Франція	6	26210	24740	-5,6	4,46
Трансєвропейські компанії	2	15390	16040	4,22	2,89
Італія	2	13240	13820	4,38	2,49
Ізраїль	3	9810	10440	6,42	1,88
Японія	5	9430	9880	4,77	1,78
Німеччина	4	8600	8910	3,6	1,61
Півд. Корея	6	8440	8700	3,08	1,57
Індія	3	6400	6500	1,56	1,17
ОАЕ	1	4750	4750	0	0,86
Швеція	1	3190	3390	6,27	0,61
Туреччина	1	2170	2200	1,38	0,40
Сингапур	1	1690	1890	11,83	0,34
Польща	1	1660	1490	-10,24	0,27
Україна	1	1310	1320	0,76	0,24
Іспанія	1	1290	1180	-8,53	0,21
Канада	1	1000	910	-9	0,16
Норвегія	1	820	900	9,75	0,16
Разом	107	541051	554710	2,52	100

Джерело: розраховано авторами за даними SIPRI Arms Industry Database, retrieved December 2021 [10]

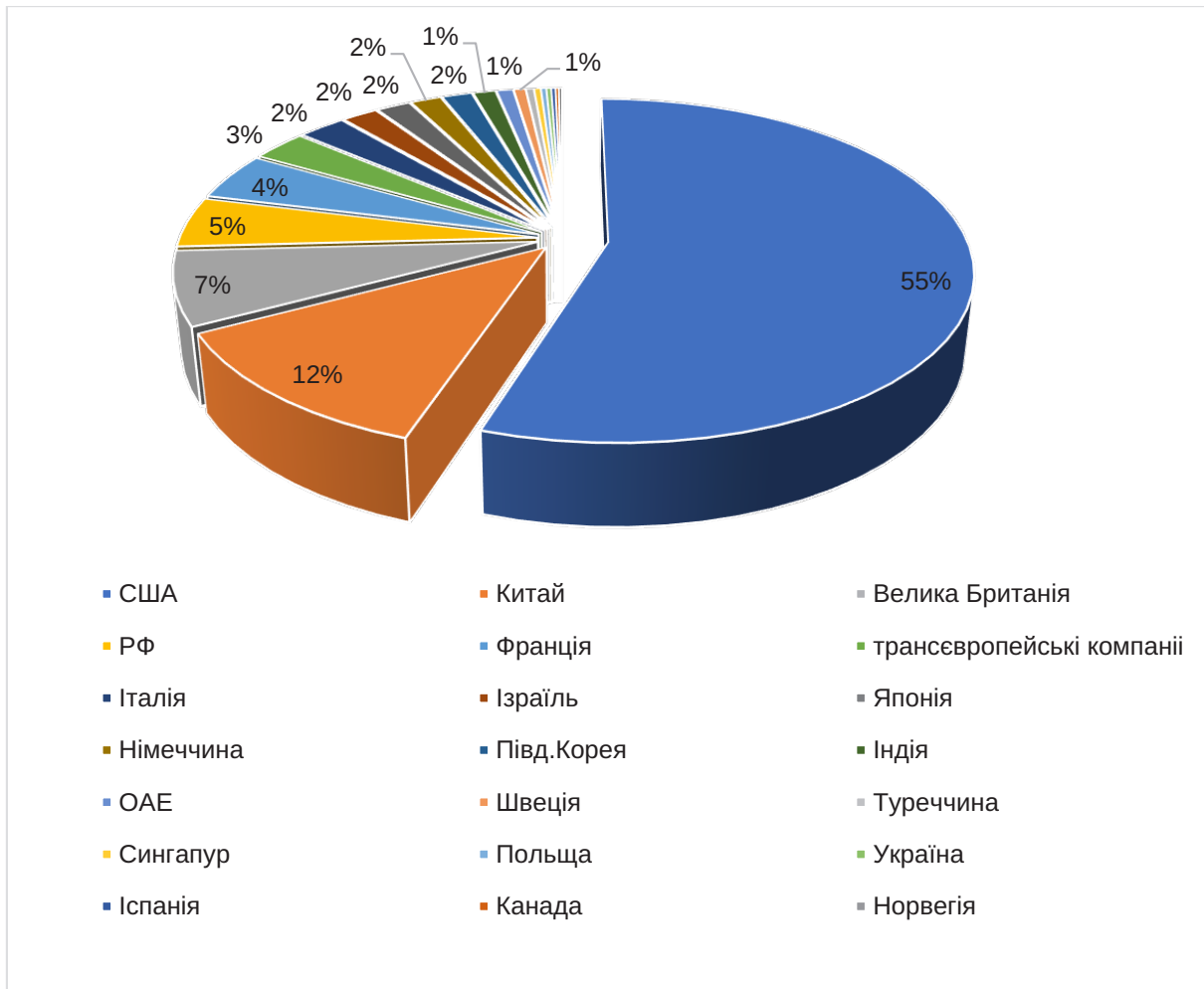

Рис. 2. Географічна структура продажів зброї на світовому ринку у 2020 р. (за продажами 100 найбільших компаній світу за країною походження)

Джерело: побудовано за розрахунками автора на основі статистичних даних [10]

відповідно 2,55% та 2,57%. Частка продажу зброї 8 спеціалізованих британських компаній також зростає з 7,63% у 2019 до 9,73% у 2020 р. попри спад загального товарного обсягу експорту Великої Британії з 468 322 416 147 дол. США до 395 692 086 586 дол. США відповідно, тобто на 15,5% [14]. Аналогічний спад товарного експорту Франції на 12,18% [15] супроводжувався зростанням частки продажу зброї найбільших 6 спеціалізованих французьких компаній з 4,71% у 2019 р. до 5,06% у 2020 р.

Висновки. Виробництво і продаж зброї та здійснення військових послуг у світі є доволі концентрованою та монополізованою сферою світової економіки. Найбільші обсяги продажу зброї належать 73 компаніям США, РФ, Китаю, Великої Британії та Франції зі 100 найбільших світових збройових компаній. Виробництво і продаж озброєнь у всьому світі виявляється доволі стійким до економічних коливань,

зокрема спричинених пандемією COVID-19. Витрати на виробництво озброєнь, як і виробництво, і продаж зброї в усьому світі демонструють тенденцію зростання, найбільш впливовим фактором якого є зростання напруги у міжнародних відносинах через конфлікти здебільшого економічного та ресурсного характеру. Також зростає вплив економічної мотивації виробництва і продажу зброї завдяки збільшенню частки приватного сектору в оборонній сфері та відповідним бізнес-інтересам великих збройових компаній, що мають походження здебільшого з п'яти країн світу. Отже, аналіз показав, що зусилля з демілітаризації в останні роки досягли оберненого ефекту, тобто вочевидь розгортається мілітаризація, з економічної точки зору, як ефективна та високопродуктивна сфера виробництва і торгівлі. У виробництві застосовуються новітні технології, зокрема штучний інтелект, повним ходом

йдуть наукові розробки на замовлення військових. Проблема миру та демілітаризації сьогодні усе ще далека від вирішення. Перспективи подальших досліджень ми пов'язуємо із розширенням методологічної бази обґрунту-

вання необхідності і визначення можливостей скорочення військових витрат і демілітаризацію економіки на користь збільшення інвестицій у вирішення соціальних та екологічних завдань людства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ippolitov G. M. On the issue of the object and subject of military-historical research (abstracts – an invitation to discussion). *Man and society in the conditions of wars and revolutions: materials of the II All-Russian Scientific Conference* (December 15, 2015, Samara, Samara State Technical University). Issue 2 / ed. E. Yu. Semenova. Samara: Samar. State. Tech. Univ., 2015, pp. 9–10.
2. Tian N., Liang X., Lopes da Silva D., Marksteiner A. Global developments in military expenditure, 2021. SIPRI Yearbook. 2022. URL: <https://www.sipri.org/yearbook/2022/08>.
3. 17 Goals to Transform Our World. Sustainable Development Goals. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment>.
4. Сохацький О. Військові витрати в умовах зростання геополітичних ризиків та зміни характеру міжнародних конфліктів. *Світ фінансів*. 2020. № 3 (64). С. 98–113.
5. Жирохов М., Максимчук М. Зброя в приватних руках: як держава поступається бізнесу на ринку озброєнь. *Економічна правда*. 28 січня 2021. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/01/28/670441>.
6. Кім Т. І., Українець Ю. М. Військово-промисловий комплекс у сучасній світовій економіці: передумови, фактори, тенденції розвитку. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1370>.
7. International arms transfers and developments in arms production. SIPRI Yearbook 2021. URL: <https://www.sipri.org/yearbook/2021/09>.
8. Attree L., Street J. Redefining a UN peace doctrine to avoid regime protection operations / Saferworld. URL: <https://www.saferworld.org.uk/resources/publications/1290-redefining-a-un-peace-doctrine-to-avoid-regime-protection-operations>.
9. Marksteiner A. Trends in arms production, 2019 / International arms transfers and developments in arms production. URL: <https://www.sipri.org/yearbook/2021/09>.
10. Data for total arms sales for the SIPRI Top 100 for 2002–20 (Excel). URL: https://www.sipri-org.translate.google.com/databases/armsindustry?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=sc.
11. Annual statistics of international trade in goods Trendeconomy. URL: https://trendeconomy.ru/data/h2?commodity=9303,TOTAL&reporter=UnitedStatesOfAmerica&trade_flow=Export&partner=World&indicator=YoY,TV&time_period=2020,2019.
12. Report on Russia's foreign trade in 2020: turnover, exports, imports, trading partners, structure, goods, dynamics. Russian Foreign Trade. URL: <https://russian-trade.com/reports-and-reviews/2021-02/vneshnyaya-torgovlya-rossii-v-2020-godu>.
13. Annual statistics of international trade in goods Trendeconomy. URL: <https://trendeconomy.ru/data/h2/China/TOTAL>.
14. Annual statistics of international trade in goods Trendeconomy. URL: <https://trendeconomy.ru/data/h2/UnitedKingdom/TOTAL>.
15. Annual statistics of international trade in goods Trendeconomy. URL: <https://trendeconomy.ru/data/h2/France/TOTAL>.

REFERENCES:

1. Ippolitov G. M. (2015) On the issue of the object and subject of military-historical research (abstracts – a invitation to discussion). *Man and society in the conditions of wars and revolutions: materials of the II All-Russian Scientific Conference* (December 15, 2015, Samara, Samara State Technical University). Issue. 2 / ed. E.Yu. Semenova. Samara: Samar. State. Tech. Univ., pp. 9–10.
2. Tian N., Liang X., Lopes da Silva D., Marksteiner A. Global developments in military expenditure, 2021. SIPRI Yearbook. 2022. Available at: <https://www.sipri.org/yearbook/2022/08>.
3. 17 Goals to Transform Our World. Sustainable Development Goals. Available at: <https://www.un.org/sustainabledevelopment>.

4. Sokhatskyi O. (2020) Vijskovi vitrati v umovah zrostantnja geopolitychnih ryzykiv ta zminy harakteru mignarodnyh konfliktiv [Military expenditures in conditions of growing geopolitical risks and changes in the nature of international conflicts]. *Svit Finansiv*, no. 3 (64), pp. 98–113.
5. Zhirokhov M., Maksimchuk M. (2021) Zbroja v privatnyh rukah: jak dergava postupaetsja biznesu na rynku ozbroen [Weapons in private hands: how the state gives way to business in the arms market]. *Ekonomichna Pravda*. September 28. Available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/01/28/670441>.
6. Kim T.I., Ukrainets Yu.M. (2022) Vijskovo-promislovij kompleks u suchasnij svitovij economitsi: peredumovy, factory, tendenzii rozvytku [The military-industrial complex in the modern world economy: prerequisites, factors, development trends]. *Ekonomika ta Suspilstvo*. No. 39. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1370>.
7. International arms transfers and developments in arms production. SIPRI Yearbook. 2021. Available at: <https://www.sipri.org/yearbook/2021/09>.
8. Attree L., Street J. Redefining a UN peace doctrine to avoid regime protection operations / Saferworld. Available at: <https://www.saferworld.org.uk/resources/publications/1290-redefining-a-un-peace-doctrine-to-avoid-regime-protection-operations>.
9. Marksteiner A. Trends in arms production, 2019 / International arms transfers and developments in arms production. Available at: <https://www.sipri.org/yearbook/2021/09>.
10. Data for total arms sales for the SIPRI Top 100 for 2002–20 (Excel). Available at: https://www-sipri-org.translate.goog/databases/armsindustry?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=sc.
11. Annual statistics of international trade in goods Trendeconomy. Available at: https://trendeconomy.ru/data/h2?commodity=9303,TOTAL&reporter=UnitedStatesOfAmerica&trade_flow=Export&partner=World&indicator=YoY,TV&time_period=2020,2019.
12. Report on Russia's foreign trade in 2020: turnover, exports, imports, trading partners, structure, goods, dynamics. Russian Foreign Trade. Available at: <https://russian-trade.com/reports-and-reviews/2021-02/vneshnyaya-torgovlya-rossii-v-2020-godu>.
13. Annual statistics of international trade in goods Trendeconomy. Available at: <https://trendeconomy.ru/data/h2/China/TOTAL>.
14. Annual statistics of international trade in goods Trendeconomy. Available at: <https://trendeconomy.ru/data/h2/UnitedKingdom/TOTAL>.
15. Annual statistics of international trade in goods Trendeconomy. Available at: <https://trendeconomy.ru/data/h2/France/TOTAL>.